

רבא נהג לברך ברכת 'הגפן' על כוס ברכת המזון אעפ"י ששתה יין בתוך הסעודה. וזאת על פי מה שמסרו בשם רב שברכת המזון מהוה הסח הדעת מאכילה ומיד כשאמרו 'הב לן ונברך' נאסר עליהם לשתות. וכן נהג מר זוטרא. ואילו רב אשי לא נהג לברך על כוס של ברכת המזון, ורצה להוכיח זאת מדברי רב, ודחו הוכחתו.

הלכה כמר זוטרא ורבא, לברך על כוס ברכת המזון (ראשונים). ולאחריה מברך ברכה מעין שלש (תוס' ורא"ש, ותמה שם על בה"ג שפטר מלברך).

דין יין הבא לפני המזון אם פוטר את היין שבתוך המזון ושלאחריו, ודין יין הבא לאחר המזון קודם הברכה – נתבאר בברכות מא מב.

דין אכילה לאחר שגמר מלאכול, באמירת 'הב לן ונברך', נטילת מים אחרונים וסילוק שלחן – נתבאר שם מב.

ב. אבוקה ההבדלה – מצוה מן המובחר (כן נקט רבא. וכן נהג שמשו, שהדליק אבוקה מן הנר כדי לברך עליה). שתי נרות ששללהבותיהן מחוברות – דינן כאבוקה. ויש סוברים אפילו אינן מחוברות (עפ"י פוסקים). שאר דיני הנר – בברכות נב-נג.

דפים קג – קד

קצא. א. מהו נוסח ברכת ההבדלה במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב?

ב. מהו נוסח ברכת ההבדלה במוצאי שבת ליום טוב?

ג. באלו ימים תקנו לומר הבדלה?

א. אמר רב יהודה אמר רב: 'בא"י אמ"ה) המבדיל בין קדש לחול' – זוהי הבדלתו של רבי יהודה הנשיא (וכן נהג עולא – לפרש"י ורשב"ם).

ויש דעת תנאים האומרת שצריך לומר לפחות שלש הבדלות, והמוסיף לא יוסיף על שבע (רבי אלעזר בשם רבי אושעיא. ומשמע בגמרא או שלש או שבע, שתקנו כנגד שום דבר. עפ"י תוס'). וכן נהג רבא לומר שלש הבדלות: 'המבדיל בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים'. ומוסיף מעין החתימה סמוך לחתימה: 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה. ברוך (אתה ה') המבדיל בין קדש לחול'. וכן אמר רבי יוחנן: נהגו העם לומר שלש הבדלות, דלא כ'בנן של קדושים' – הוא מנחם בן סימאי שהיה אומר הבדלה אחת בלבד. וכן אמר רבי חנניא: אחת. ואין הלכה כן (כך שלח רב שמואל בר רב אדי, אחיו).

בברייתא אחרת שנינו: סדר הבדלות היאך; אומר 'המבדיל בין קדש לחול, בין אור לחשך, בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין טמא לטהור, בין הים לחרבה, בין מים העליונים למים התחתונים, בין כהנים ללוים וישראלים. וחותרם בסדר בראשית (ברוך סודר בראשית'. רש"י ורשב"ם). ואחרים אומרים: ב'יוצר בראשית'. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: חותרם 'מקדש ישראל'. [ולפי רבי יהושע בן לוי שאמר המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות האמורות בתורה, יש למחוק 'בין הים לחרבה' שאינה הבדלה מפורשת בתורה. וכן 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה' אינו ממנין הבדלות אלא מעין חתימה היא (ומשמע ברשב"ם ובתוס' שצריך להסמיכה לחתימה. וכן מפורש בחדושי הר"ן). נמצא בין הכל שבע הבדלות, שכהנים לויים וישראלים – שתי הבדלות הן].

רב חתם 'מקדש ישראל' (כרבי יוסי בר' יהודה). ושמואל אמר: 'המבדיל בין קדש לחול'. אביי, ואיתימא רב יוסף, הקפיד על החותרם כרב. ובשם רבי יהושע בן חנניא שנו: כל החותרם 'מקדש ישראל והמבדיל בין קדש לחול' מאריכים לו ימיו ושנותיו. ואין הלכה כדבריו (שאינן חותרים בשתים).

א. לפירוש התוס' – דלא כרש"י ורשב"ם – עולא היה מזכיר כל ההבדלות האמורות ואעפ"כ לא היה חותם ב'ברוך' מפני שהכל הודאה אחת היא, כברכות המצוות והפירות.
 ב. הלכה כשמואל (ראשונים, עפ"י חולין כו). במה דברים אמורים – בהבדלה על הכוס, אבל אם מבדיל שלא על הכוס כגון שרוצה לעשות חפציו, אומר 'המבדיל בין קדש לחול' בלבד. והרא"ש כתב לאמרה בשם ומלכות (ואפשר שכן היא גם דעת הר"ף, ער"ן), אבל הסכמת הפוסקים אינה כן.
 ואין הפרש בנוסח ברכת הבדלה בין מוצאי שבתות למוצאי ימים טובים כשהם חלים באמצע השבוע (עפ"י חולין כו).

ב. במוצאי שבת שהוא ליל יום טוב, מבדיל כבמוצאי שבת רגיל אלא שחותם 'המבדיל בין קדש לקדש' (כסתם משנה בחולין כו: ורבי דוסא אומר: 'בין קדש חמור לקדש הקל'). ולפי מה שמסרו בשם שמואל שצריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימה [דלא כפומבדיתאי שאמרו מעין פתיחתן סמוך לחתימתן], צריך שיאמר 'בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת' סמוך לחתימה.

א. וכן הלכה (רי"ף). ונהגו העולם להוסיף: 'ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך' – האריכו משום חיבת היום, כדי להזכיר פעם אחת מעין שבע הבדלות (רבנו תם).

ב. הר"ן צידד שלהלכה נוהגים לחוש גם לדעה המצרכת מעין פתיחה סמוך לחתימה. ואפשר שגם שמואל לא חלק על כך אלא שהוסיף להצריך מעין החתימה. ולכן נוהגים לומר בהבדלה שבין שבת ליום טוב 'בין יום השביעי לששת ימי המעשה', וכן ב'אתה חוננתנו' אמרים זאת – להיות מעין הפתיחה. ויש שכתבו שאין לומר זאת (ע"ע במרדכי ובחדושי הר"ן).

ג. טעה במוצאי שבת ליום טוב והבדיל 'המבדיל בין קדש לחול' – שמעתי מהגר"ע יוסף שליט"א (תשרי תש"ג. איני זוכר כעת אם מפיו או מחכ"א משמו) שיצא ידי חובתו [ואעפ"י שהוא שינוי מטבע, יש ליתן טעם שכשם שאומר במוצאי יו"ט לחול המועד 'בין קדש לחול' הגם שהוא מקרא קודש, הרי שבהזכרת עיקר ההבדלה שבין קדש לחול די אעפ"י שעכשיו הוא קודש, א"כ גם כשתקנו לומר 'בין קדש לקדש' לא הקפידו אלא על עיקר ההבדלה שבין קדש לחול ולכן יוצא אף בהבדלה הרגילה שבכל מוצ"ש. וצ"ע אם שינה במוצאי יו"ט לחול המועד ואמר 'בין קדש לקדש'].

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח קיח), וכן בספר שמירת שבת כהלכתה (סב, כא) נקטו כדבר ברור שלא יצא וצריך לברך שוב, מפני ששינה ממטבע הברכה שטבעו חכמים. אלא שכתבו שאינו חוזר ומברך 'הגפן' משום ההפסק, ע"ש.

ג. אומר הבדלות במוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים ובמוצאי יום הכפורים ובמוצאי יום טוב לשבת ובמוצאי יום טוב לחולו של מועד. אבל לא במוצאי יום טוב לשבת (שכשהשר יוצא והמלך נכנס, אין דרך ללוות השר, שהכל נמשכים אחר המלך. רשב"ם).

דף קד

קצב. אלו ברכות פותחות וחותמות ב'ברוך', אלו פותחות ואינן חותמות ואלו חותמות ואינן פותחות?

כל הברכות כולן; פותח ב'ברוך' וחותרם בהן ב'ברוך', חוץ מברכת המצוות וברכת הפירות (שפותח ואינו חותרם מפני שהן קצרות ואין בהן הפסק בדבר אחר, תחינה או ריצוי), וברכה הסמוכה לחברתה (כגון בשמונה-עשרה ברכות) שחותמת בברוך ואינה פותחת (לפי שחתם בראשונה אין צריך לפתוח השניה בברוך. תוס'), וברכה אחרונה שבקריאת שמע (שנחשבת סמוכה לברכה שלפני ק"ש. ערשב"ם ותוס'. וע"ע רשב"א ברכות יא.).

'הטוב והמטיב' שבברכת המזון; פותח בברוך ואינו חותרם בברוך (כי ברכה בפני עצמה היא שנתקנה משום הרוגי ביתר שניתנו לקבורה, וכולה הודאה אחת היא וענין אחד, אע"פ שמאריכים בה קצת. ע' רשב"ם. ויש טעמים נוספים – ע' ברכות מו.).

א. נחלקו הראשונים אם 'ברכה הסמוכה לחברתה' היא דוקא כשסמוכה לברכה ארוכה החותמת ב'ברוך' או אפילו הסמוכה לברכה קצרה, פתיחת הברכה הקודמת פטרה את זו מלפתוח בברוך (ערשב"ם ותוס').

ב. ברכת 'אלקי, נשמה...' אינה פותחת בברוך הגם שלפעמים נאמרת שלא בסמוך ל'אשר יצר' – הואיל ואין בה אלא הודאה בעלמא, אבל חותמת בברוך מפני שהיא ארוכה קצת. וכן יש לומר לענין תפילה הדרך ותפילה הגשמים, וכן 'אתה הוא עד שלא נברא העולם...' – שאינן אלא תפילה ושבח (תוס' כאן ובברכות מו; או"ח ה, ג). ויש שכתבו להסמיך 'אלקי נשמה' ותפילה הדרך לברכות אחרות (שו"ת הרא"ש ד, א; טשו"ע קי, ו).

שאר ברכות השחר פותחות כל אחת ב'ברוך', הגם שמנהגנו לאמרן סמוכות – כי בעיקרן ניתקנו כל אחת בנפרד לאחר כל פעולה, פקחת עינים לבישה וכו' (תוס'. וע' בהגר"א או"ח מו, ו). ויש אומרים שברכות קצרות פותחות ב'ברוך' אעפ"י שסמוכות לחברתן, וכגון 'שהכל ברא לכבודו' ו'וצר האדם' כנזכר (רבנו תם).

ברכת 'שתבח' וכן ברכה שלאחר ק"ש – נחשבות ברכות הסמוכות לחברתן, לברכה שלפני פסוקי דזמרה / קריאת שמע [וכן 'יהלודך' שלאחר ההלל]. ואולם ברכה שלאחר הקריאה בתורה פותחת בברוך מפני שבתחילה לא היו מברכים רק הקורא הראשון והאחרון, והרי יש הפסק גדול ביניהם (עפ"י רש"י ותוס') ונתקנו מעיקרא לשני אנשים (ער"ן מגילה כא). ברכת 'בורא נפשות'; התוס' (בפסחים קד): כתבו עפ"י הירושלמי שחותם בה כשאר ברכות ארוכות. ואולם הכרעת רוב הפוסקים שאין לחתום בה בשם.

ברכת גאולה לאחר ההגדה, נחלקו בה תנאים (להלן קטז): אם מוסיף בה דברי תפילה ('כן ה' או"א יגיענו למועדים...') ולכך חותמת בברוך אם אינו מוסיף ואינו חותרם.

ג. ברכות נישואין, הגם שנחשבות סמוכות זו לזו ולכך אינן פותחות בברכות [מלבד הברכות הראשונות, וכן הברכה האחרונה שהיא נאמרת בפני עצמה], אין לחוש מן הדין לחלוקתן לכמה אנשים, שאין זה מבטל דין 'ברכה הסמוכה לחברתה'. וכן המנהג עתה (ע' אגרות משה אה"ע ח"א צד).

ד. הר"ן (בהדושי כאן) כתב שברכות שהן משני ענינים, כגון ברכת הקידוש וברכת הגפן – פותחות ברוך אעפ"י שהן סמוכות. וכן ברכת 'הרב את ריבנו' פותחת בברוך אעפ"י שהיא סמוכה לברכות שלפני הקריאה, כי נתקנה על הנס ולא על קריאת המגילה (ר"ן מגילה כא).

דף קה

קצג. א. מה דין אכילה ושתיה קודם הבדלה – כשהתחיל מבעוד יום וכשלא התחיל?

ב. מי שלא קידש בערב שבת – האם מקדש והולך כל היום כולו?

ג. מי שאין לו אלא כוס יין אחת בשבת, כיצד ינהג?

ד. הנכנס לביתו במוצאי שבת ואין לו אלא כוס אחת – כיצד הוא נוהג בהבדלה ובברכת המזון?